

Wprowadzenie

Wydaniu książki poświęconej historii pracy socjalnej z odniesieniem do Polski i świata przyświecają przynajmniej trzy powody, które ogniskują się wokół następujących celów: poznawczych, badawczych oraz instytucjonalnych wynikających z rangi Instytutu Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w rozwoju akademickiej pracy socjalnej.

Pierwszym powodem wydania tej pracy jest wyeksponowanie naukowych, poznawczych i profesjonalnych aspektów rozwoju pracy socjalnej, analizowanych diachronicznie i osadzonych w określonej przestrzeni polityczno-społecznej. Analiza historyczna problematyki pomocowo-socjalnej pozwala postawić kluczowe pytania: jaka jest praca socjalna rozumiana jako dyscyplina naukowa?; dlaczego taka jest i czy może być inna? Badanie rozwoju pomocy społecznej i pracy socjalnej w perspektywie historycznej jest zatem konieczne do udzielenia odpowiedzi, w jakim stopniu przeszłe doświadczenia warunkują i pozwalają zrozumieć współczesne zadania pracy socjalnej. Bez badania i poznania przeszłości – postgnozy – nie jest możliwa diagnoza stanu aktualnego, ani też prognoza przyszłości pracy socjalnej rozumianej jako nauka, praktyka i profesja. Praca pomocowo-socjalna ma korzenie głęboko sięgające w przeszłość (Radwan-Pragłowski, Frysztacki, 1996), zatem zastosowanie perspektywy historycznej pozwala na poznanie:

- świata wartości społecznych i znaczenia podmiotu w złożonym świecie;
- problemów społecznych z uwzględnieniem czasu i miejsca ich występowania, klasy społecznej, płci i rasy;
- rodzajów legitymizacji określonych problemów i sposobów ich rozwiązywania (państwo, jednostka, organizacje i instytucje) oraz zrozumienie motywów działań i inspiracji wielu reformatorów, filantropów i uczonych.

Tak więc rozpoznanie historii pomocowo-socjalnej ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia istoty budowania modeli państwa i określania w nich ważności celów społecznych. Ponadto przeszłość jest z jednej strony podstawą tworzenia statusu nauki, jaką jest praca socjalna, a z drugiej podstawą wytyczania zadań i wymogów etycznych ludzi pracujących w zawodzie pracownika socjalnego. Początek wieku XX, jak podkreśla Krzysztof Frysztacki (2005: 217), to okres ważny dla budowania linii profesjonalizacji, działalności wybitnych jednostek, tworzenia wzorów, procedur profesjonalnego rozwoju i zaangażowania. Profesjonalna praca socjalna ma około 100 lat – w 1900 roku Simon Patten użył po raz pierwszy określenia „social workers”.

Konkludując, studia nad historią pracy socjalnej pozwalają na ukazanie:

- drogi do profesjonalizacji i pojawienia się dyscypliny naukowej;
- rozwoju właściwych metod i właściwych instytucji;
- znaczenia idei humanitaryzmu, określania ludzkich praw, wymogów jednostek wobec społeczeństwa i społeczeństwa wobec jednostek;
- znaczenia tradycji pomocowej i socjalnej w budowaniu demokratycznych społeczeństw.

Drugi wskazany powód wydania tej pracy wiąże się z realizacją przez Zakład Badań Problemów Ludnościowych Instytutu Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego międzynarodowego projektu badawczego *History of social work in Eastern Europe 1900–1960*. W projekcie kierowanym przez prof. dr Sabine Hering, dr. Kurta Schilde oraz Dagmar Schulte z Uniwersytetu w Siegen w Niemczech oraz prof. dr Bertelke Waaldijk z Uniwersytetu w Utrechcie w Holandii, a finansowanym ze środków Fundacji Volkswagena, uczestniczyło ośmiu partnerów zagranicznych. Realizacja projektu rozpoczęła się w październiku 2003 roku i trwała do jesieni 2005 roku¹. 22 lutego 2005 roku zorganizowana została przez wspomnianą jednostkę Instytutu Socjologii konferencja wiążąca się z realizowanym grantem, poświęcona głównie historii pracy socjalnej w Polsce. Prezentowane artykuły w tej pracy są po części, ale nie tylko, plonem

¹ Rezultatem projektu są dwie publikacje: K. Schilde, D. Schulte (red.) 2005, *Need and Care – Glimpses into the Beginnings of Eastern Europe’s Professional Welfare*, Barbara Budrich Publishers, Opladen & Bloomfield Hills oraz S. Hering, B. Waaldijk (red.) 2006, *Guardians of the Poor – Custodians of the Public. Welfare History in Eastern Europe 1900–1960*, Barbara Budrich Publishers, Opladen & Farmington Hills.

odbytej konferencji. Kilka artykułów jest wynikiem kooperacji naukowej z innymi ośrodkami zagranicznymi.

Trzeci wymieniony powód wydania tej książki wiąże się z osiągnięciami Instytutu Socjologii w rozwoju pracy socjalnej w Polsce. Nie jest przypadkiem, że właśnie w Instytucie Socjologii, który posiada Zakład Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej, realizowany był ten międzynarodowy projekt badawczy. Co więcej, należy z dumą podkreślić, że prowadzony był przez młode doktorantki tegoż Instytutu – mgr Agnieszkę Małek i mgr Izabelę Szczepaniak-Wiechę przy wsparciu prof. Krystyny Słany. Praca socjalna ma tu nie tylko wyraźny status nauki akademickiej, lecz i wysoki prestiż wśród innych ośrodków akademickich i środowisk profesjonalnych. Znane w całym kraju *Zeszyty Pracy Socjalnej* czy publikacje autorskie w serii „Biblioteka Pracownika Socjalnego” świadczą o szerokich zainteresowaniach badawczych i ożywionej działalności dydaktycznej. Instytut organizuje liczne krajowe i międzynarodowe konferencje, współpracuje z wieloma uczelniami i zagranicznymi ośrodkami pracy socjalnej, m.in. w USA, Wielkiej Brytanii, Włoszech, Niemczech, Holandii czy Danii.

Teksty prezentowane w tej książce ukazują: rozważania teoretyczne na temat pracy socjalnej, węzłowe problemy społeczne, obszary działania pracy socjalnej, instytucje i organizacje ze swoimi programami i celami oraz konkretnych ludzi działających na rzecz pomocy innym. Większość tekstów odnosi się do polskiej historii pomocowo-socjalnej w określonych uwarunkowaniach historyczno-politycznych. Cezura badań określonych w ramowym projekcie, tj. 1900–1960, jest dla Polski złożona politycznie, nakazuje bowiem prowadzić analizę problemową z uwzględnieniem sytuacji pod zaborami, okresu II RP, czasu II wojny światowej oraz pewnego odcinka historii Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (do lat 60.).

Książka zawiera 19 artykułów polskich i zagranicznych, za których treść odpowiadają ich autorzy. Aby ukazać zebrany materiał w sposób logiczny i przejrzysty, przyjęto określone zasady strukturyzacji pracy. Redaktorki najpierw prezentują teksty najbardziej ogólne, odnoszące się do historii pracy socjalnej niezależnie od narodowości autorów, następnie teksty obrazujące konkretne problemy i obszary działań pomocowo-socjalnych, dalej analizy działań i myśli wybitnych jednostek związa-

nych z teorią i praktyką pracy socjalnej i wreszcie teksty ukazujące rolę Kościoła w rozwoju pracy socjalnej w Polsce.

Ze względu na przewagę piszących polskich autorów książka ta traktuje głównie o historii polskich dokonań w sferze socjalno-pomocowej.

Pracę otwiera refleksyjno-metodologiczny tekst Krzysztofa Frysztackiego *Refleksje nad historią pracy socjalnej*, pisany z perspektywy socjologa i badacza problematyki socjalno-pomocowej (Frysztacki, 2005; Radwan-Pragłowski, Frysztacki, 1996). Naukowa eksplikacja ważności i pożytków czerpanych z historii pracy socjalnej sprawia, iż tekst ten jest klamrą teoretyczną spinającą istotę refleksji przedstawianych przez autorów tekstów prezentowanych w dalszych częściach tego studium. Autor dowodzi, że okoliczności historyczne stanowią fundament, na którym rozwijane są współczesne formy i treści działalności socjalnej. Podkreśla, iż praca socjalna stała się historycznie utrwaloną i rozpowszechnioną dyscypliną teoretyczną, aksjologiczną oraz empiryczno-praktyczną. Omawia podstawowe potrzeby historycznego ujmowania pracy socjalnej, akcentując wielowymiarowość tego podejścia. Bez wątpienia słuszne jest z jednej strony wskazanie przez Krzysztofa Frysztackiego wartości narodowego podejścia do pracy socjalnej, co przynosi wiele pozytywnych rezultatów, a z drugiej strony wskazanie wagi zwracania się ku doświadczeniom europejskim i pozaeuropejskim.

Dagmar Schulte prezentuje inspirujący poznawczo artykuł *Zarys historii pracy socjalnej w Europie Wschodniej w latach 1900–1960 w perspektywie porównawczej*, będący podsumowaniem rezultatów międzynarodowego projektu badawczego. Autorka podkreśla znaczenie tego rodzaju badań oraz wskazuje na złożoność czynników determinujących systemy społeczne, takie jak religia, doktryny polityczne i ekonomiczne, a także postawy i zachowania ludzi tworzących nieformalne struktury danego społeczeństwa. Na uwagę zasługuje podkreślenie wpływu pracy socjalnej na społeczeństwo manifestujące się w następujących sferach: praca socjalna jako rzecznik rozwiązywania problemów społecznych, praca socjalna jako model pluralizmu genderowego, praca socjalna jako „profesja na rzecz praw człowieka”, praca socjalna jako medium ruchów społecznych, praca socjalna jako mediator w konfliktach kulturowych.

Denise E. Bronson i Amy N. Mendenhall w artykule *Wkład kobiet w badania w zakresie pracy socjalnej i ewaluacji w Stanach Zjednoczo-*

nych: 1890–1940 ukazują ogromną rolę kobiet w tworzeniu pracy socjalnej i jej ewaluacji. Autorki starają się zidentyfikować dwa cele przyświecające ich analizie. Po pierwsze, analiza ta ma być świadectwem działań zmierzających do zmiany społecznej. Ukazują zatem ogromne dokonania bardziej i mniej znanych kobiet związanych z tworzeniem i konstytuowaniem pracy socjalnej, takich jak Dorothea Lynde Dix, Jane Addams, Florence Kelley, Julia Lathrop i Edith Abbott. Po drugie, analiza ma ukazać rozwój i znaczenie ewaluacji praktyki pracy socjalnej. Autorki akcentują tutaj ogromne znaczenie Mary Richmond, która była pionierką ewaluacji. Z perspektywy polskiej pracy socjalnej na uwagę zasługuje ukazanie wartości dokonań tych kobiet dla rozwoju pracy socjalnej oraz podkreślenie wpływu ich badań, sposobów ujęć rzeczywistości na współczesną amerykańską i europejską pracę socjalną.

Artykuł Krystyny Kluzowej, *Historia pracy socjalnej na łamach „Pracy Socjalnej”*, poświęcony jest dziejom pomocy społecznej i pracy socjalnej prezentowanym na łamach ukazującego się od 1986 roku profesjonalnego kwartalnika, przeznaczonego dla osób interesujących się praktycznymi i teoretycznymi aspektami działalności pomocowej. Autorka obejmuje analizą okres od powstania pisma do końca 2004 roku i dokonuje przeglądu publikacji mieszczących się w jego dziale historycznym. Dotyczą one w głównej mierze kwestii kształcenia kadr pomocowych w okresie międzywojennym (1918–1939) oraz form realizowanej wówczas pracy socjalnej. Na szczególną uwagę zasługuje wypracowany w tamtym okresie model kształcenia pracowników służb społecznych, który może stanowić wzór dla edukacji współczesnych kadr pomocowych, a także nowatorskie metody pracy z klientami, z których wiele warto byłoby wprowadzić do współczesnej praktyki pomocowej.

W pracy Dobrochny Kałwy, *Nowoczesna społeczniczka? Modele działalności społecznej kobiet w Polsce*, poruszony zostaje problem aktywizacji społecznej kobiet w okresie międzywojennym. Polskie organizacje kobiece angażowały się w działalność opiekuńczą, wychowawczą i dobroczynną. Działalność społeczna polskiego ruchu kobiecego osiągnęła bardzo wiele w sferze legislacyjnej, ale w praktyce nadal istniały wyraźne nierówności płci.

Jerzy Krzyszkowski przyjmuje w artykule *Fenomen pomocy społecznej w Łodzi do II wojny światowej*, że Łódź, jej historia, problemy spo-

łeczne i unikalne sposoby ich rozwiązywania konstytuują interesujący i ważny obszar badawczy związany z polityką społeczną, pracą socjalno-pomocową w Polsce. Autor ukazuje zatem historię rozwoju społeczno-ekonomicznego „polskiego Manchesteru i miasta dialogu czterech kultur”, przyczyny i skutki tego rozwoju oraz wyodrębnianie się kwestii społecznych. Ponadto kładzie nacisk na analizę diachroniczną problemów społecznych (bieda, bezrobocie), ich rozwiązywanie w czasie zaborów i w okresie międzywojennym.

Tekst Teresy Soldry-Gwiżdż, *Idea służby społecznej w socjologii Śląska*, poświęcony jest regionalnym kwestiom Śląska, bardzo ważnemu ekonomicznie, politycznie i kulturowo (wielokulturowo) obszarowi, które znajdują odzwierciedlenie w myśli socjologicznej odnoszącej się do tego miejsca – nazwanej przez Autorkę „socjologią Ślązaków”. Tę socjologię tworzyli tacy wybitni uczeni, jak np. Józef Chałasiński, Jan Stanisław Bystroń, Paweł Rybicki, Stanisław Ossowski, Ludwik Krzywicki czy Władysław Kwaśniewicz.

Izabela Szczepaniak-Wiecha w artykule *System opieki nad dzieckiem opuszczonym w Polsce (1900–1939) – wybrane aspekty. Rozwój rodzinnych form opieki* zajmuje się m.in. rodziną zastępczą jako najstarszą formą opieki nad dzieckiem pozbawionym naturalnego środowiska rodzinnego. Tekst ten koncentruje się na zaprezentowaniu głównych kierunków w rozwoju opieki nad dzieckiem osamotnionym i ukazaniu na tym tle przemian w rozwoju zastępczej opieki rodzinnej w Polsce w latach 1900–1939.

W pracy *Rozwój rodzinnych form opieki w Polsce w latach 1900–1960* Agnieszka Guzik ukazuje inicjatywy, które tworzone były jako alternatywa dla instytucjonalnych, zakładowych placówek sprawujących opiekę nad osieroconymi dziećmi. Zaprezentowane zostały idee opiekuńczo-wychowawcze Kazimierza Jeżewskiego i Józefa Babickiego. Odwołano się także do koncepcji Heleny Radlińskiej i Aleksandra Kamińskiego na temat tworzenia rodzinnych form opieki i wsparcia dla najmłodszych jednostek. Przedstawione przykłady działalności na rzecz tworzenia zastępczej opieki i wychowania ukazane są jako istotne czynniki organizowania pracy socjalnej w Polsce u progu XXI wieku.

W tekście Magdaleny Ślusarczyk, *Kwestia edukacyjna w okresie międzywojennym*, zapoznajemy się z problemami edukacyjnymi „odziedzic-

czonymi” po zaborach oraz z wyzwaniem oświatowym w nowej Polsce odnoszącymi się do zapewnienia powszechności kształcenia i równych szans obywateli w dostępie do oświaty.

W artykule *Regulacja prawna aborcji w Polsce w okresie międzywojennym jako element polityki względem rodziny* Krystyna Slany przypomina, iż odrodzone państwo polskie (po 1918 roku), porządkując normatywnie wiele sfer życia, zwracało również szczególną uwagę na jedną, ściśle dotyczącą rodzin i jednostek. Sprawą tą był problem aborcji. Debaty wokół rozwiązań prawnych w tym okresie były niezwykle burzliwe, kontrowersyjne, rzec można, toczyły się „walki” wokół tej kwestii. Interesy kobiet i rodzin reprezentowane były przez inteligencję dzielącą się na konserwatystów i liberałów oraz przez Kościół katolicki.

Andrzej Borowski w pracy *Pomoc postpenitencjarna jako szczególna forma pomocy społecznej (1900–1960)* opisuje zagadnienia odnoszące się do historii pomocy postpenitencjarnej w pierwszej połowie XX wieku w Polsce. Podkreśla on uwarunkowania polityczne determinujące ten rodzaj pomocy w wyodrębnionych przez niego okresach rozwoju Polski. Przypomina działalność takich organizacji w latach 1918–1939, jak Towarzystwo Opieki nad Więźniami „Patronat” (zarejestrowane w 1909 roku) oraz Międzynarodową Organizację Pomocy Rewolucjonistom o charakterze lewicowym. Autor analizuje także zmiany w zakresie tej pomocy w okresie PRL.

Irma Donders-Wesling przedstawia artykuł *Autyzm w Holandii z perspektywy historycznej i współczesnej* jako znawczyni tej problematyki oraz jako osoba zaangażowana w Polsce i Holandii w działania na rzecz rozwoju stowarzyszeń pomagających dzieciom autystycznym, a także prowadząca szkolenia pracowników w zakresie pomocy takim dzieciom. Autorka zapoznaje nas z historią odkrycia zaburzeń autystycznych, ich przyczynami oraz symptomami i diagnozą. Z artykułu czerpiemy wiele cennych informacji o dorobku Holandii w przeszłości i aktualnym stanie wiedzy o autyzmie i sposobach prowadzenia terapii oraz opieki nad osobami autystycznymi.

Kolejna praca, *Ludwik Krzywicki o służbie społecznej*, napisana przez Józefinę Hrynkiewicz obrazuje dorobek polskiej myśli społecznej i polityki społecznej. Refleksja wybitnego uczonego, jakim był Krzywicki, kształtowała m.in. stosunek do kwestii społecznych, rozumienia pomo-

cowości, rozwijania idei prowadzenia akcji ratowniczej oraz podejścia do dobroczynności. Sytuacja polityczno-gospodarcza i społeczna ówczesnej Polski znajduje dogłębne odzwierciedlenie w pracach Krzywickiego.

Współdziałanie społeczne w perspektywie myśli Ignacego Koschembahra-Łyskowskiego – artykuł przygotowany przez Monikę Oliwę-Ciesielską odnosi się do dokonań wybitnego uczonego Koschembahra-Łyskowskiego, którego zasadnicza twórczość i działalność przypadała na koniec okresu zaborów i czasy II RP. W swych pracach (m.in. *Cele i zadania polityki społecznej*) poruszał zagadnienia odnoszące się do polityki społecznej i relacji społecznych. Główne zadanie, jakie sobie stawiał ten uczoney, wiązało się z pojmowaniem kwestii socjalnej, która odnosi się wyraźnie do struktury społecznej, sprawiedliwości społecznej oraz mobilizacji społeczeństwa do ich rozwiązania. W tym ważnym okresie dla rozwoju niepodległej Polski podejmował działania na rzecz zaistnienia kraju na arenie międzynarodowej.

W historii polskiej pracy socjalnej nie można pominąć ogromnej roli i znaczenia nauki społecznej Kościoła katolickiego oraz jego działalności, często prekursorskiej w skali świata, dotyczącej rozwiązywania problemów społecznych. Problematyce tej poświęcone zostały cztery artykuły, które w kolejności najpierw przedstawiają myśl Kościoła, jego wybitne postacie, a następnie zasięg działań.

Dominika Sozańska w artykule *Przemiany społeczno-gospodarcze i działalność charytatywna w dokumentach Kościoła katolickiego na początku XX wieku* stara się ukazać, jak Kościół katolicki zachęcał do podejmowania działalności charytatywnej, w wyniku pojawienia się wyzwań społecznych, w jaki sposób uprawomocniał swoją działalność jako opiekuna potrzebujących oraz pojmował zadania państwa w tej sferze. Autorka bazuje na trzech dokumentach: *Rerum novarum* (1891), *Graves de communi* (1901) i *O Akcyi, czyli działalności katolickiej* (1901).

Lucjan Miś w artykule *Idee pracy socjalnej w dziele i pismach Stefana Wyszyńskiego* przedstawia mało znany fragment dzieł i aktywności społeczno-zawodowej Stefana Wyszyńskiego. Chodzi o okres przedwojenny, kiedy to pod koniec lat 30. późniejszy prymas Polski napisał ściśle socjologiczną rozprawę na temat form włączania bezrobotnych w życie społeczne. Autor zwrócił również uwagę na lokalne inicjatywy obywatel-

skie podejmowane przez Stefana Wyszyńskiego we wrocławskim okresie jego życia.

Z kolei Remigiusz T. Ciesielski odnotowuje ważność myśli i działań kardynała Augusta Hlonda w tekście zatytułowanym *Myśl społeczna kardynała Augusta Hlonda a koncepcja pomocy społecznej papieża Piusa XII*. Autor podkreśla powiązanie myśli kardynała Hlonda z myślą Piusa XII. Obaj zwracają szczególną uwagę na położenie rodziny, na jej niedostatek ekonomiczny i biedę (w przypadku polskiej rodziny wyniszczonej wojnami). Akcentuje podnoszoną przez nich zasadę solidarności w niesieniu pomocy rodzinom i dzieciom. Z myśli kardynała Hlonda wynika m.in., iż budowanie wspólnoty narodowej jest niezbędne do rozwiązania palących kwestii społecznych. W myśli obu postaci zwraca się uwagę na przestrzeń aksjologiczną, która jest podstawą skuteczności wszelkiego rodzaju pracy i pomocy socjalnej. Szczególnie indykatywne są uwagi kardynała Hlonda odnoszące się do prac nad konstytucją nowego państwa polskiego. Budując powiązanie myśli Hlonda i Piusa XII, Remigiusz Ciesielski zdecydowanie pozytywnie odnosi się do ich dzieła.

Artykuł Krystyny Slany, *Działalność charytatywna Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, obrazuje ogromną liczbę stowarzyszeń oraz organizacji założonych i prowadzonych przez Kościół, które stanowiły swoisty mikrokosmos pomocowy. Bazowały one na etyczno-społecznym nauczaniu Kościoła, które opiera się na trzech zasadach społecznych: zasadzie dobra wspólnego, pomocniczości i solidarności. Ukazano powszechny, tworzony wspólnotowo system charytatywny, który jest wyrazem zaangażowania Kościoła w istotne kwestie społeczne II Rzeczypospolitej.

Książka *Z zagadnień historii pracy socjalnej w Polsce i w świecie* nie mogłaby ukazać się bez zaangażowania merytorycznego i badawczego wielu osób, zwłaszcza autorów tekstów zagranicznych i polskich. Dziękujemy więc wszystkim za gotowość współpracy i przyjęcie zaproszenia do udziału w tym naukowym przedsięwzięciu. Dzięki pracy wymienionych autorów możemy wskazać kilka walorów tej publikacji. Po pierwsze, nie budzi dyskusji wartość poznawcza tekstów, zwłaszcza ze względu na ich teoretyczne i egzemplifikacyjne osadzenie w historii pracy socjalnej. Po drugie, książka ta wypełnia pewną lukę na gruncie polskim, odnoszącą się do historii pracy socjalnej. Zatem Czytelnik ma możliwość

zapoznania się z określonymi koncepcjami i praktykami pomocowo-socjalnymi odnoszącymi się do danego czasu, w różnych lokalizacjach przestrzennych. Po trzecie, w tekstach autorów widać różne zastosowanie teorii i metod badań pracy socjalnej, stanowiące podstawę gromadzenia materiału i ich opracowania. Niniejsza praca posiada także ten walor, że ukazuje nie tylko narodowe, tj. polskie podejście do refleksji i praktyki pomocowo-socjalnej.

Agnieszka Małek

Krystyna Słany

Izabela Szczepaniak-Wiecha

Kraków, 4 listopada 2006

Bibliografia

- Frysztański, K. (2005) *Socjalna Ameryka. O obszarze pomocy społecznej pracy socjalnej w Stanach Zjednoczonych*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków.
- Radwan-Pragłowski, J., K. Frysztański (1996) *Społeczne dzieje pomocy człowiekowi: od filantropii greckiej do pracy socjalnej*, seria: „Biblioteka Pracownika Socjalnego”, Interart, Warszawa.